

Básnický typ Boženy Němcové

Znáte všichni život Boženy Němcové. Nebylo bolesti, které by ji ušetřil osud. Byl to život opravdu, jak bylo řečeno, na nožích, na mučidlech. O bídu, nouzi, ústrky a zklamání všeho druhu, a což nejhorší, o mravní pokoření nebylo v něm nouze. Její utrpení má dvojí zdroj: je to jednak utrpení spisovatelky-proletářky, která je odkázána na výdělek svého péra a nemůže si jím vydělat tolik, aby mohla uživit svou rodinu; a za druhé ženy tzv. emancipované, jak se tehdy říkalo. Ženy, která se přiznávala k tzv. volné lásce, tj. byla přesvědčena, že sejdě-li se libost s libostí, rozuměj láska s láskou, není akt erotický ani mimo manželství hříchem, naproti tomu je hříchem akt erotický i v manželství, netryská-li z lásky a není-li konán s láskou. Proto hleděla pražská společnost na Němcovou jako na osobu mravně porušenou, na osobu kleslou; muži si k ní dovolují, čeho by si nedovolili k jiné ženě jejího stavu; a špatný básník katolický, ale muž jinak velmi vlivný, páter Štulc žádá od ní veřejné pokání za pohoršení, které prý dává svým životem. Čekali byste podle toho, že její umění bude pesimistické nebo aspoň zatrpklé; nebo že to bude umění odboje a vzpoury. Ale nic z toho. Němcová přenáší velmi málo z životních disonancí, které sama prožívá, do svého díla. Dílo to je napodiv optimistické, líbezně fabulistické; laskavé nebo vyššího mravního řádu klene a směje se nad ním; a vládnou v něm dobré mocnosti a síly, s nimiž se nesečkala Němcová ve svém ubohém životě empirickém. Její dílo umělecké není dáno tím, co jeho autorka vyzorovala, poznala nebo prožila v životě vlastním; je z valné části ztělesněním toho, čeho se v něm dotoužila a dosnila, je z valné části z téže látky jako její tužby a sny.

Básnický svět Boženy Němcové je ne sice široký, ale zato napodiv bezelstný a bezpečný. Němcová je básnířka životného tepla, lidské družnosti. A v jejím světě žije se mnohem důvěřivěji než ve světě skutečném. Charakteristické pro Němcovou je, jak snadno lidé různých společenských stavů a vrstev, šlechtic a občan, dívka z lidu a šlechtic, intelektuál a řemeslník, se v něm přátelí. Všecky přehradý společen

ské jsou tu jen proto, aby je odplavovala a přes ně se přenášela láska blíženecká. Není ve světě Němcové ani osamocení duší démonických, vyřazených navždy pýchou nebo hříchem ze života, ani duší kořenně zlých, které by byly nedostupny dobru. Zním jedinou prokreslenější postavu ničemy v díle Boženy Němcové, proradného pomlouvače a svůdce Sršána v Pohorské vesnici - ale ovšem nástrahy jeho, které nalíčil na Pavla, jsou zcela snadno zmařeny. A nanejvýš snad ještě knížete Roberta z povídky Sestry, který přelstí a svede vesnickou krásavici Hedviku, ale to je člověk vysokého společenského postavení, zvrhlou kulturou vysokého světa pokažený. Je charakteristické pro Němcovou, že zlí lidé bývají u ní nejdnou zkažení špatnou civilizací; tak taková mamzel Sára, takové klepavé a zlobné paničky z maloměstské honorace, malíř a hejsek Lesenský. Proti nim stojí u Němcové člověk přírodní, rozuměj od přírody dobrý, -který i když klesne shodou nepříznivých okolností až do zločinu, není přece mravně zvrhlý, jako ten vrah, o němž vypravuje s tak jemným pochopením krkonošský myslivec Beyer v Babičce.

Zato v tomto světě Němcové vládne prozřetelnost, která jako by se pokaždé vtělila v nějakého moudrého dobrého člověka: ten zasáhne vždycky, kdykoli se životní okolnosti spikly proti dobrým postavám Boženy Němcové a kdykoliv by to s nimi mohlo špatně dopadnout. Jako ten forman Hájek z Dobrého člověka, který přijede právě včas na pomoc Madle, aby ji vyrval z drápů zločinného mlynáře. Takovou vtělenou prozřetelností je také babička, která dopomůže k štěstí ohroženým milencům Kristle a MHovi a má dokonce vliv na šťastné rozuzlení lásky komtesy Hortensie zamilované do nějakého malíře. Plno dobrých osvícených lidí prochází romány a povídkami Boženy Němcové, aby pomáhali lidem a povznášeli je vyšším životním názorem. Budiž to obhroublý lékař ze Zámku a podzámčí, budiž to paní kněžna z Babičky, budiž to taková bohatá vdova paní Milinská, která se specializovala na záchranu zoufalých dívek, nebo taková matka a záštitka všech českých služek ve Vídni domovnice paní Kateřina, budiž to posléze hraběnka Březenská, která právě jako hrabě Hanuš a komtesa Jelenka má přímo životním cílem mravní i hospodářské povznesení venkovského lidu a mimochodem vyslovuje i celou ušlechtilou feministickou teorii své původkyně.

Ale víc: je tu i plno chudšů krajně obětavých, andělsky dobrých a vznešených, tak ten hrbáček Rozárka z Pomněnky šlechetné duše, ubohá souchotinářka, i v třeskuté zimě oděná lehounkou sukničkou, živící svou pletáčskou prací matku, slepého bratra, sestru mrzáka a zachraňující zchátralého sousedova Antonína. Ani jediné slovo nářku ne

přejde přes její rty, má pro všechny stále jen úsměv. Neunesla by jistě takového těžkého břemene, nebýt věřící křesťankou, ne darmo ukazuje ti ji autorka hned na začátku povídky jako každodenní obcovatelku studentské mše. Nebo ten Jakub Halina z Chudých lidí, který se tak velkodušně odměňuje svému škůdci kupci Martoňovi, obvěňuje jeho zchudlou dceru Florinku. Neb ten krejčík Sýkora ze Zámku a podzámčí, který se s láskou ujímá cizích sirotek, ačkoliv má půl tuctu dětí vlastních. Léon Bloy napsal tento neúprosný ortel: "Ostatně je pro mne zákonem: každá kniha, v níž se nemluví o chudém, v níž se nepočítá s chudým, naplň na ni!" Němcová je jistě u nás první básnířka chudých; a básnířka křesťanská. Podivná věc: ona sama byla volnomyšlenkářka, její smýšlení bylo radikálně liberalistické, na věci náboženské měla názory Mladého Německa nebo mladé George Sandové, v jejích dopisech nalezeš dost útoků na kněžstvo, církev, náboženství zjevené - ale nic z této zápornosti a rozkladnosti nepřešlo do jejích poémat chudinských. Její chud'asové jsou nejen opravdoví šlechtici srdce, ale i duše vykoupené, zastíněné milostí pokojné nepochybující víry; jsou to, abych mluvil jejími slovy, "služebníci lásky", "neúnavní křesťané". Několik taktů velepisně chudoby jako čtnosti opravdu křesťanské bylo dáno zazpívat u nás v její době Boženě Němcové a pak v naší době až Jaroslavu Durychovi.

Její myslitelský svět jako by byl kompromis mezi křesťanstvím a russeauismem. Je žákyní Rousseauovou v tom, že věří v člověka od přírody dobrého. Lidé přírodní, lidé plenéroví jsou u ní i mravně zdraví, lidé obcující důvěrně s přírodou jsou u Němcové vždycky lidé dobří, bezpečných instinktů, rozlišující čistě a jasně mezi dobrem a zlem. Příroda jest u Němcové věčné útočiště člověka zkaženého špatnou civilizací. Odtud zjev, že u ní lidé velkoměstští tak rádi se obrozují lidem, že si takový pražský šlechtic a doktor zamiluje prostou slovenskou dívku v Chyži pod horami, že si bere za ženu v Barušce rafinovaný velkoměšťák a malíř selské děvče. Ale tento naturism je u Němcové prostý každé démonie, je jakoby křesťanstvím vykoupen od pudů běsů podvědomí. To je nejvíc patrné v jejím pojetí lásky sexuální. Rozběsněných pudů vrhajících v záhubu svého nositele není skoro v díle Boženy Němcové. Je tu ovšem erotické oblouzení Viktorčino v Babičce, ale Viktorka je jen nepatrným stínem vrženým do záplavy jasu a světla, kterou je Babička. A je tu nebláhá oklamaná láska Hedviky v Sestrách, která vžene tuto vesnickou krasavici do zločinu a hanby. Ale proti nim jaká převaha lásky jako moci životně tvořivé a budující, lásky naplňující štěstím člověka a vedoucího ho k jeho vykoupení tělesnému i duševnímu! Kolik je v díle B. Němcové lidí oblažených

nebo vykoupených láskou! Nesnadno je spočteš. To je divá Bára a její myslivec, Dorla a Pavel, Baruška a malíř Lesenský, Bohuš a "jahodečka Katuška", Klárta 'a Kalina, Karel a Hana, Kristla 'a Mila, forman Hájek a Madla - a to ještě ne jeden párek vynechávám. Lásku sexuální je u Boženy Němcové hlavním nástrojem zušlechtění člověka, pojatým do plánu prozívatelnosti. Nemá ráz iracionální. I tam, kde je bezvýsledná, blaží člověka, kterého se dotkla, jako Jakuba Halinu v Chudých lidech, jako drotara Jana v Pohorské vesnici.

Němcová je především básnířka lidského bratrství, a její milenci nezapomínají na to nikdy: bývají nejprve jako bratr a sestra. Zmocňuje se svých figur ne zrakem ani obrazností, nýbrž srdcem, jeho sympatií, jeho prolínáním. Je přímo trávena žízní družnosti, touhou vystupovat ze svého já a sbratřovat se s lidmi. Ve svém díle podala nám společenské rozvrstvení a roztržení tak široké jako žádný z jejích vrstevníků. Šlechtu, maloměšťácké řemeslníky a podruhy staví proti sobě a vedle sebe v Zámku a podzámčí, šlechtice a lid v Babičce, šlechtice, poddaný lid, slovenské drotary v Pohorské vesnici, inteligenci a lid v Barušce, českou inteligenci a slovenský lid selský v Chyži pod horami - ale ne proto, aby je zaplétala do bojovných konfliktů, nýbrž aby disonance jejich vyrovnávala a harmonizovala. Viděla snad první u nás boj stavů a tříd, ale nespokojila se. konstatováním tohoto faktu, nýbrž, socialistka srdcem. rozváděla jej vším svým úsilím v harmonii souladu a smíření.

Její umění je rozdělena mezi realism a romantism. Němcová dovede odpozorovat velmi jemně a prolínavě mnohé detaily životní, zvláště hmotný a mravní byt venkovského lidu. Její osoby zvláště vesnické nevisí ve vzduchu, stojí pevně na svých nohou, velmi důvěrně spjaty se svým rodným krajem, připoutány k němu starým poutem zvyku a obyčejů. Zdá se ti to fo'lkloristickou studií, ale má to vpravdě hlubší záměrnost; ve vídeňských povídkách ze života služek a učedníků, rekrutovaných z Čech a Moravy, aspoň napověděla nebezpečí vykořenění . . . Než perspektivu celkovou a intonaci celkovou dává jejímu dílu její touha života lidštějšího, laskavějšího, bratrštějšího. Dva jsou zdroje její poezie: vzpomínka a sen. A oběma uniká z mučivého' zajetí skutečnosti, která ji svírala tak těžkými, železnými okovy. Vzpomínka na uprchlé šťastné mládí - sem si chodí večer n~bo v noci, kdy ztlchl ruch života, pro temnosvitné i teplé záření, kterým oblévá detaily odpozorované skutečnosti. A sen, sociální utopie - ta dává rozkřídlení jejím dílům, ta uvolňuje tuhá logická pouta mechanismu životního, ta ji přenáší přes pouta a konvence společenské, ta jí dává opojení.

A výsledkem je ta zvláštní kantiléna srdce, bázlivá i toužná zá

roveň, kterou slyšíš z jejího díla, umlčíš-li v sobě analytický rozum. Její umění bylo fabulistika srdce, jejím orgánem srdce v užším smyslu, než tomu bývá obyčejně u básníků. Tuto kantilénu je velmi těžko zachytit nebo popsat vnějšími prostředky. Ale je to něco podobného jako linie Mánesova nebo Alšova. Cizinci ji obyčejně nechápu, poněvadž jim chybí podmínky té národně plemenné sounáležitosti, z níž rostla a na niž apelovala Němcová. Nedávno významný polský literární historik pozitivistického směru Alexander Briickner mluvil o přeceňování Boženy Němcové u nás. Jeho pozitivism vysvětlí mnoho z tohoto nedorozumění. Požadavkem Briicknerovým je v umění naturalism a jeho dokumentárnost, ale Němcová byla v první řadě básnířka, a možno říci, dokonce básnířka lyrická. Její vzrušené trpící nitro vylévalo se zvučícími vlnami ve vnějškový svět, zaplavovalo jej a vtahovalo jej do svých sítí, aby jej celý prolnulo, zpracovalo, rozezvučelo v tutéž melodii. Vnějškový svět, pravda, nežije v jejím díle samostatným životem jako objekt poznání, analýzy nebo plastické formace. Jest čímsi jako ozvučnou deskou a doprovodem její lyricky vniterné intonace: klíčem jejího srdce chce být čten a přečten. Pro mne je důležité, že je tím konstatována básnická a umělecká jednota knih Boženy Němcové; je to *dílo*, protože vyrostlo z duševní polarity své původkyně po její vnitřní zákonnosti. Může se líbit, nemusí se líbit - jeho vnitřní pravdivosti se to nedotýká.

nadno je spočteš. To je divá Bára a její Im a malíř Lesenský, Bohuš a "jahodeč, Karel a Hana, KrisHa 'a MHa, forman ~jeden párek vynechávám. Láska sexuá'ním nástrojem zušlechtění člověka, po

Nemá ráz iracionální. I tam, kde je ~rého se dotkla, jako Jakuba Halínu Jana vPohorské vesnici.

lířka lidského bratrství, a její milenci dí nejprve jako bratr a sestra. Zmocňuje)braznosti, nýbrž srdcem, jeho sympatií, 'ena žízni družnosti, touhou vystupovat lmi. Ve svém díle podala nám společenlk široké jako žádný z jejích vrstevníleslníky a podruhy staví proti sobě a lčí, šlechtice a lid v Babičce, šlechtice, l v Pohorské vesnici, inteligenci a lid I slovenský lid selský v Chyži pod ho:aplétala do bojovných konfliktů, nýbržJa a harmonizovala. Viděla snad prvníJokojila se konstatováním tohoto faktu, áděla jej vším svým úsilím v harmonii

realism a romantism. Němcová dovede Jlinavě mnohé detaily životní, zvláště ~ho lidu. Její osoby zvláště vesnické nel svých nohou, velmi důvěrně spjaty se IY k němu starým poutem zvyku a obyIU studií, ale má to vpravdě hlubší záich ze života služek a učedníků, rekr)ň napověděla nebezpečí vykořenění . . . Inad celkovou dává jejímu dílu její touhu, bratrštějšího. Dva jsou zdroje jejíma uniká z mučivého zajetí skutečnosti, leznými okovy. Vzpomínka na uprchlé večer nebo v noci, il<ody ztichl ruch žieni, kterým tOblévá detaily odpozorova

utopie - ta dává rozl<řídlení jejím dí-)outa mechanismu živoúného, ta ji pře- olečenské, ta jí dává opojení.

kantiléna srdce, bázlivá i toužná zá

roveň, kterou slyšíš z jejího díla, umlčíš-li v sobě analytický rozum. Její umění bylo fabulistika srdce, jejím orgánem srdce v užším smyslu, než tomu bývá obyčejně u básníků. Tuto kantilénu je velmi těžko zachytit nebo popsat vnějšími prostředky. Ale je to něco podobného jako linie Mánesova nebo Alšova. Cizinci ji obyčejně nechápou, poněvadž jim chybí podmínky té národně plemenné sounáležitosti, z níž rostla a na níž apelovala Němcová. Nedávno významný polský literární historik pozitivistického směru Alexander Briickner mluvil o přečeňování Boženy Němcové u nás. Jeho pozitivism vysvětlí mnoho z tohoto nedorozumění. 'Požadavkem Briicknerovým je v umění naturalism a jeho dokumentárnost, ale Němcová byla v první řadě básniř ka, a možno říci, dokonce básniřka lyrická. Její vzrušené trpící nitro vylévalo se zvučícími vlnami ve vnějškový svět, zaplavovalo jej a vtahovalo jej do svých sítí, aby jej celý prolnulo, zpracovalo, rozezvu čelo v tutěž melodii. Vnějškový svět, pravda, nežije v jejím díle samo- statným životem jako objekt poznání, analýzy nebo plastické formace. Jest čímsi jako ozvučnou deskou a doprovodem její lyricky vniterné intonace: klíčem jejího srdce chce být čten a přečten. Pro mne je důležité, že je tím lvnstatována básnická a umělecká jednota knih Boženy Němcové; je to *dílo*, protože vyrostlo z duševní polaritv své původkyně po její vnitřní zákonnosti. Může se líbit, nemusí se líbit jeho vniřní pravdivosti se to nedotýká.